

Epifyyttejä

Toni Ahlqvist

Informaatiotalous, alueellinen muutos ja kulttuurinen talousmaantiede

Väitöstilaisuuden *lectio praecursoria*

Turun yliopisto 29.3.2008

Muutoksen voi kiteyttää kolmeen ideaalityyppiin. Muutoksen voi ensinnäkin nähdä ihmisestä riippumattomana jatkuvana epätasapainotilana, jonka seurauksena asiat kehittyvät jostakin pisteestä kohti jotakin toista pistettä. Toinen muutoksen ideaalityyppi on ihmisen aikaansaama systeeminen muutos, jossa ihmisen toiminnan vaikutukset kasautuvat ja verkottuvat pitkällä aikavälillä osin ennakoimattomasti. Systeeminen muutos yhdistää ihmisen ja luonnon järjestelmät uusin tavoin. Kahden edellisen ideaalityypin lisäksi muutoksen voi nähdä myös aktiivisesti tehtynä, poliittisen toiminnan luonteisena. Tällöin voidaan puhua esimerkiksi muutosjohtamisesta eli toimintojen jatkuvasta suuntaamisesta kohti uusia tavoitetiljoja sekä alati tapahtuvasta varautumisesta muutoksen mahdollisuuksiin. Muutos voidaan nähdä myös latteahkona imperatiivina. Tällöin esimerkiksi poliittiset johtajat voivat toistaa liturgioita ”välttämättömistä muutoksista” jonkin asian läpiajamiseksi mahdollisimman vähäisen keskustelun saattelmana. Tutkimuksessani käsittelem erityisesti tätä kolmatta muutoksen ideaalityyppiä.

Muutos jäsenyy tutkimuksessani alueellisten toimijoiden väliseksi sosiaalisiksi prosessiksi, jossa erilaiset alueelliset argumentit yhdistyvät, purkautuvat, liikkuvat ajassa ja häviävät uusien argumenttien noustessa arkaaisempien rinnalle. Korostan alueellisten argumenttien suhteellisuutta; kyseessä on eräänlainen hegemonisen rakenteen ja sitä jatkuvasti haastavan ideaoppositio vuoropuhelu. Tässä mielessä tutkimusotteeni on jatkumoa 1990-luvun lopulla alkaneelle keskustelulle talous-

maantieteen suhteellistumisesta ja talousmaantieteen relationaalisesta käänteestä.

Analysoin väitöskirjassani informaatiotalouden rakentumista varsinaissuomalaisissa aluekehitysprosesseissa vuosina 1985–2001. Informaatiotalouden määrittelen erityiseksi talouden muodoksi, jossa informaatiosta on tullut sekä tuotannon raaka-aine että lopputuote. Informaatiotalous ei tällöin suoranaisesti viittaa informaatioteknologiaan, vaan kattaa laajasti ottaen erilaiset informaatiointensiiviset teknologiat, esimerkiksi informaatio-, bio-, materiaali- ja nanoteknologian, sekä informaatiointensiiviset toimijoiden väliset prosessit, esimerkiksi strategiset työryhmät, aivoriivet ja organisaatiot. Kysymyksessä tässä on informaatiota eri tavoin hyödyntävän ja tuottavan toiminnan tutkimus.

Tutkimukseni johtolankana toimii seuraava väite: alueellinen informaatiotalous perustuu uudenlaiseen suhteelliseen maantieteeseen, joka on seurausta siitä, että informaation nähdään olevan universaali ja paikattomasti mobilisoitavissa oleva resurssi, uuden tuotannollisen paradigman raaka-aine ja tuote. Tulkinta informaatiosta paikattomana resurssina johtaa kuitenkin paradoksaalisesti siihen, että alueellisuuden merkitys talouden toiminnan perustana korostuu entisestään. Syntyy alueellista kasvuajattelua. Tästä seuraa, että ei ole olemassa vain yhdellä tavalla globaalia talousjärjestelmää, vaan monia alueellisia variaatioita ja alueellisia kehyksiä, jotka yhdessä muodostavat globaalitaloudeksi kutsutun sfäärin. On olemassa aluetalouksien sosiaalisesti rakentunut verkosto,

jossa tiettyjen toimijoiden näkemykset ovat kuu-
lumpia kuin toisten ja jossa tietyllä viestillä on
likviditeettiä, toisella taas ei.

Tämän ajan läpätunkevimmat poliittiset viestit
tuntuvat yhä voimallisemmin kuuluttavan yhtä
tarinaa. Tätä tarinaa maantieteilijä John Agnew
on kutsunut ”markkinapaikkayhteiskunnan” kehi-
tykseksi. Agnew’n mukaan markkinapaikkayhteis-
kunta on Yhdysvaltojen kansainvälisen hegemoni-
an olomuoto. Sen keskeinen määrittävä piirre on
markkinoiden korostaminen yhteiskunnan ylim-
pänä säätelymekanismina. Markkinapaikkayhteis-
kunnassa kansalaisen ensisijainen rooli on olla
markkinoiden hammasratas eli kuluttaja. Tässä
yhteiskunnassa ”kilpailukyvyyn” kaltaiset liiketoiminnalliset käsitteet toimivat poliittisen toiminnan perustavimpina ohjenuorina.

Markkinapaikkayhteiskunnan kehityksessä toimi myös 1990-luvulla Euroopassa noussut uusi alueellinen tarkastelutapa, jonka aluetutkija Neil Brenner on nimennyt ”kilpailukykyregionalismiksi”. Kilpailukykyregionalismi on merkinnyt muutosta 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa vaikuttaneeseen nollasummapolitiikkaan, jossa alueet kilpailivat rajatulta näytävästä kasvutekijöiden kokonaisuudesta. Tapahtui siirtymä kohti alueen sisäisiä kasvutekijöitä korostavaa kilpailua. Kilpailukykyregionalismissa alueet nähdään keskenään kilpailevina kasvukoneina, jotka toimivat sisäsyntyisellä polttoaineella, osaamisella.

Tutkimuksessani määritelty informaatiotalouden kehitys on sidoksissa markkinapaikkayhteiskunnan suureen kehityskaareen ja kilpailukykyregionalismin nousuun. Informaatiotalouden voi nähdä kilpailukykyregionalismin erityisenä muotona, joka rakentuu teknologia-käsitteiden sekä alueellisen teknologia-politiikan kautta. Informaatiotalouden nousu onkin 1980-luvulta lähtien johtanut alueelliseen politiikkaan, jossa korostuu osaamisen ja panosten keskittäminen. Tämä keskittämisen valtavirta on vain voimistunut 2000-luvun aikana, esimerkkeinä meneillään oleva yliopistorakenteiden keskittäminen sekä kansallisen osaamiskeskuspolitiikan korostaminen.

Tutkimukseni oleelliset kiintopisteet paikantuvat käsitteisiin ”alue”, ”talous”, ”politiikka” ja ”teknologia”. Analysoin näiden käsitteiden yhteenkietoutumista kulttuurisen talousmaantieteen tutkimusotteen avulla. Kulttuurisen talousmaantieteen keskeinen idea on tarkastella tutkimuskohteita samanaikaisesti alueellisina, kulttuurisina, taloudellisina ja poliittisina ilmiöinä. Tutkimuskohteita ei tällöin pelkistetä vain esimerkiksi liiketoiminnalliseen tai poliittiseen kielioppiin,

vaan tutkimuskohteita pyritään ymmärtämään samanaikaisesti useasta näkökulmasta. Kulttuurinen talousmaantiede on ennen muuta tulkinnallinen tutkimusote. Sen avulla on mahdollista rinnastaa sellaisia tutkimuskohteita ja näkökulmia, jotka näyttävät nopeasti tarkasteltuina toisilleen etäisiltä.

Teen tutkimuksessani kolme tulkintaa varsinaissuomalaisen informaatiotalouden kehityksestä vuosien 1985–2001 välillä. Ensimmäisessä tulkinnassa analysoin informaatiotalouden pitkiä kehitykslinjoja sekä nopeampia murrostekijöitä. Ensimmäinen tarkastelemani pitkä kehitykslinja on niin sanottu porttialue, jossa korostettiin Varsinais-Suomen idän ja lännen välisenä logistisena ja kulttuurisena porttialueena. Porttialue avautuu tutkimuksessani ajassa muuttuvana alueen hallinnan muotona. Tarkastelujaksoni alussa varsinaissuomalaisessa porttialueella painottui yhteistyö Tukholman alueen suuntaan. Jatkossa porttialue suuntautui Itämeren alueelle ja kohti Eurooppaa. Tarkastelujaksoni loppupuolella porttialueeseen kytkeytyi voimallisemmin teknologia- ja elinkeinopoliittisia painotuksia. Varsinais-Suomen sijainnin nähtiin olevan ulkomaisten investointien perusta sekä lähtökohta erilaisille logistiikkakeskus- ja business highway -malleille.

Toinen tarkastelemani pitkä kehitykslinja on elektroniikkateollisuuden maakunnallinen dynamiikka, joka jäsenyi kolmivaiheiseksi prosessiksi. Ensimmäisessä vaiheessa korostui maakunnallinen keskusperspektiivi eli Turun ja Salon elektroniikkateollisuuden niputtaminen yhdeksi kokonaisuudeksi. Toisessa vaiheessa tapahtui perspektiivin muutos johtuen Salon telekommunikaatioteollisuuden huimasta noususta. Varsinaissuomalaisen informaatiotalouden tuotannollinen painopiste siirtyi tällöin Saloon. Kolmannessa vaiheessa tähdennettiin Turun ja Salon seutukuntien välistä yhteistyötä ja tehtiin aloitteita maakunnallisten yhdyskäytävien muodostamiseksi. Nämä aloitteet kiteytyivät vuosituhannen alussa esitetyssä ”Turku–Salo Science Park” -ideassa, jossa Turun teknologiakeskuksen maantieteellistä ideaa laajennettiin maakunnalliseen suuntaan.

Toisessa tulkinnassani analysoin Varsinais-Suomessa tehtyjä aluekehitysstrategioita. Läänintasoisesta suunnittelusta vaiheessa, vuosina 1985–1992, läänin aluetta tarkasteltiin reaktiivisena suunnittelun kohteena. Maakunnallisen suunnittelun vaiheessa 1990-luvun alkuvuosina Varsinais-Suomea alettiin tarkastella eurooppalaisena kilpailuyksikkönä. Kumpaakin suunnittelun vaihetta yhdistää näkemys siirtymästä kohti darvinistista alueiden

Eurooppaa, jossa alueet kävisivät jatkuvaa heikoimpien lenkkien pudotuspeliä.

Kolmannessa tulkinassani tutkin Turun teknologiakeskuksen idean laajenemista ja muuttumista. 1980-luvun puolessavälissä, DataCityn kehittämisen vaiheessa, teknologiakeskukseen sitoutunut toimijaverkosto oli alueellisilta ulottuvuuksiltaan tiivis. Toisen vaiheen voi katsoa alkaneen BioCityn suunnittelusta 1980-luvun lopulla ja jatkuneen aina PharmaCityn muodostamiseen 1990-luvun puolenvälin jälkeen. BioCityn nähtiin olevan linkki perustutkimuksen ja tuotantotoiminnan välillä, jonka toiminta on soveltavaa tutkimusta ja harkitusti jopa tuotekehitystä. 2000-luvun alussa Biolaakson ja Turku Science Parkin muodostamisen vaiheessa teknologiakeskuksen alueellinen ulottuvuus laajentui entisestään. Bioteknologia määriteltiin tuolloin huomattavan tuotannollisesti ja muodostettiin visioita Turusta erityislaatuena ”biokaupunkina”.

Tutkimukseni yhteenvedona esitän, että tarkastelujaksollani varsinaisuomalainen alueellinen näkökulma siirtyi staattisesta maailmankuvasta kohti dynaamista maailmankuvaa. Alueellisessa keskustelussa tämä dynamisoitumisen motiivi näkyi argumentaationa, jossa Varsinais-Suomen alueen sijaintia, alueen toimijoiden kompetensseja sekä alueellisia resursseja asemoitiin suhteessa kilpailija-alueisiin, yhteistyöalueisiin ja asiakasalueisiin.

Varsinais-Suomessa on 1980-luvulta lähtien sovellettu erilaisia tila-ajan hallintaan tähtäviä teknologioita. Ensinnäkin pyrittiin kasaamaan osaamista perustamalla uusia materiaalisia tiedon keskittymiä, kuten DataCity ja Turun teknologiakeskus. Toiseksi luotiin alueellisia strategioita teknologisen osaamisen istuttamiseksi alueperustaan. Näistä esimerkkejä ovat tutkimani Turun ja Porin läänin teknologiapoliittinen ohjelma sekä Varsinais-Suomen strategiaproessi. Kolmanneksi pyrittiin oletettua eurooppalaista markkinaympäristöä vastaavien ”ylialueellisten” rakenteiden muodostamiseen. Tästä esimerkkinä on 1990-luvun alun Kärkikolmio-projekti. Neljänneksi uudella aluepoliittisella toimintamallilla, alueellisella teknologiapolitiikalla, Varsinais-Suomen alueperustaan pyrittiin kiinnittämään uusia, aiemmin

vain teknologioiden kehittämistyössä käytettyjä ideoita ja konsepteja. Alueellinen teknologiapolitiikan kautta yritystoiminta ja liiketoiminnallinen kulttuuri nousivat alueellisen dynamiikan keskeiseksi polttopisteiksi. Tämän lisäksi teknologian kehitykseen ja tuotantoon liittyvistä konsepteista tuli aluerakenteen suunnittelua ohjaavia periaatteita. Esimerkiksi 1990-luvun lopun Biolaakso-strategia perustui näkemykseen uudenlaisesta maantieteellisestä osaamisketjusta, jossa perustutkimus linkittyisi tuotantoon liiketoiminnallista arvoketjuajateltua imitoiden.

Tutkimukseni yleisenä johtopäätöksenä haluan tähdentää, että alueiden teknistaloudellinen dynamiikka ei rakennu kansallisten poliittisten linjausten suhteen suoraviivaisessa jatkumossa. Monoliittisilta näyttävät poliittiset mallit, kuten ajatukset kansallisesta tietoyhteiskunnasta tai kansallisesta innovaatiojärjestelmästä, tulee ymmärtää nimenomaan kansallisen tason poliittisena toimintana. Mallien esittämät politiikkareseptit nimittäin välittyvät alueille monenlaisin, osin jopa ennakoimattomin, tavoin. Tämä johtuu siitä, että alueellisella tasolla näitä malleja tulkitaan aina alueelliseen tietoon kiinnittyneenä. Esimerkiksi jokin tietty kansallisen tason aloite tai idea saatetaan jollakin alueella sitoa osaksi tiedepuistokonseptia, toisella osaksi perifeeristen verkostojen kehittämistä ja kolmannella se saatetaan kokonaan pudottaa agendalta. Monoliittiset ylätasoinen mallit eivät siten toimikaan alueellisen kehityksen yhdenmukaistajina tai virtaviivaistajina vaan tuovat kehitystoimintaan uusia poliittisia resursseja ja käsitteellisiä avauksia, joita sovelletaan alueellisesti.

Aluekehitystoimintaa ei siksi tulisikaan nähdä vertikaalisina rakenteina, joissa hierarkiassa alemman aluetason toiminta pelkistyy osaksi ylemmän aluetason toimintoja. Tämän vertikaalisen ajattelutavan sijaan aluekehitys olisi nähtävä horisontaalisesti, eriytyneinä rakenteina, joiden perustana on alueellisen tiedon järjestelmä. Aluetasot tulisi nähdä uniikkeina tiedon kehyksinä, joihin muilta aluetasoilta tulevat impulssit suhteutuvat. Tämän ajatuksen tiedostaminen monipuolistaa ymmärrystä ylikansallisen ja kansallisen poliittisen toiminnan muodoista.